नेपाली भाषा र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन

हरिपर्पन पोखरेल

परीक्षा क्रमाङ्क : २३३००१३/२०६९

त्रि.वि.दर्ता नं.९-२-५-३२३१-२००७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस,

नेपाली भाषा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको

नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७१/२०१५

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षका छात्र हरिपर्पन पोखरेलले नेपा.शि. ५९८ को विशिष्टीकरणका लागि सिन्धुली जिल्ला आम्बोटे गा.वि.स. र आसपासमा बोलिने **नेपाली भाषा र मगर भाषाबिचको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । अत्यन्त परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : सन्

शोधनिर्देशक

उपप्रा.अर्जुनप्रसाद पौडेल

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

सिन्धुली

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

ढुङ्ग्रेवास, सिन्धुली

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषा शिक्षा विभागका छात्र हरिपर्पन पोखरेलले सिन्धुली जिल्लाको आम्बोटे गा.वि.स. र आसपासका क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषा र मगर भाषाबिचको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा तयार पार्नु भएको शोधपत्र नेपाली भाषा शिक्षा ५९८ को पाठ्यांशका लागि उपयुक्त देखिएकोले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

नाम	हस्ताक्षर
१.उपप्रा.अर्जुनप्रसाद पौडेल (विभागीय प्रमुख/शोधनिर्देशक)	
२.सहप्रा.डा.यादवप्रकाश लामिछाने (बाह्य परीक्षक)	
३.उपप्रा.भानुभक्त गुरुङ	
४.उपप्रा. कृष्णप्रसाद निरौला	

कृतज्ञताज्ञापन

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पसको नेपाली भाषा शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको नेपा.शि.५९८ को पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको प्रस्तुत **'नेपाली भाषा र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्रलाई यस स्वरुपमा ल्याउन विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक उपप्राध्यापक आदरणीय गुरु श्री अर्जुनप्रसाद पौडेल, गुरुहरु भानुभक्त गरुङ एवम् कृष्णप्रसाद निरौलाप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसैगरी क्याम्पस प्रमुख मिमप्रसाद घिमिरेज्यूमा पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी यस कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्ण मान्यवर तथा मित्रजनप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । आदरणीय हजुरआमा हर्ककुमारी पोखरेल, पिता कृष्णप्रसाद पोखरेल, माता गान्धारी पोखरेल, दाजुहरु पृथ्वीविलास पोखरेल, चोताद्रि पोखरेल, तुलसीराम पोखरेल, इन्द्रप्रसाद पोखरेल र देशकुमार पोखरेल, भाउजुहरु दुर्गा पोखरेल, इन्दिरा पोखरेल, राधा पोखरेल, अञ्जु पोखरेल, सञ्जिता पोखरेल, धर्मपत्नी मञ्जु पोखरेल, भिनाजुहरु रामप्रसाद दाहाल, रघुनाथ कोइराला, वासुदेव काफ्ले, दिदीहरु शान्ता दाहाल, रञ्जु कोइराला र मञ्जु काफ्लेमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी मेरा आदरणीय ज्वाइँहरु सुबोध दाहाल, बलराम सुवेदी तथा भाञ्जा भाञ्जीहरुमा पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी मेरा प्यारा छोराछोरीहरु प्रकाश, खुसीराज, पवन, निर्मल, सन्देश, सञ्जीव, शर्मिला, सम्झना, तारा, जुना, सपना, सविना, ज्योति, निर्जला, करिश्मा, सुरक्षा सबैमा स्नेह प्रकट गर्दछु । समयमै टङ्कन कार्य गर्ने आयुशा बुक्सलाई पनि धन्यवाद दिँदै आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

हरिपर्पन पोखरेल

शोधसार

शोधशीर्षक : नेपाली र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन

शोधार्थी : हरिपर्पन पोखरेल

शोधनिर्देशक : उपप्रा. अर्जुनप्रसाद पौडेल

क्याम्पस/विभाग : सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग

शैक्षिक वर्ष : २०६७/२०६९

अध्याय : पाँच

पृष्ठसङ्ख्या : १४+४९+९

शोधको समस्या :

भाषा सिकाइ सिप सिकाइ हो । भाषिक विशेषतानुसार भाषा सिकाइ अध्ययन फरक-फरक हुन्छन् तापनि सिकाइलाई प्रायोगिक किसिमले सञ्चालन गरियो भने दोस्रो भाषाका रुपमा सिकिने हरेक भाषा सिकाइनुकूल बन्न सक्दछन् । नेपालमा नेपाली मातृभाषी बाहेकका लागि नेपाली भाषाा सिकाइ दोस्रो भाषाको रुपमा अध्ययनीय रहेको छ । दोस्रो भाषा सिकाइमा पहिलो अर्थात् मातृभाषाले पनि प्रत्यक्ष असर पार्ने हुनाले स्तरीय नेपालीको सिकाइमा बहुभाषिक सन्दर्भबाट भाषा सिकाइलाई लानु सान्दर्भिक र आवश्यक ठहरिएको छ भने प्राथमिक तहको पठनपाठन आ-आफ्नो मातृभाषामा नै दिनुपर्ने राज्यको शैक्षिक नीति पनि रहेकोले यस परिस्थितिमा नेपाली भाषा र मगर भाषाबिचका विभिन्न भाषिक व्यवस्थामा जटिलता देखा परे पनि अध्ययनका आधारमा पदसङ्गतिलाई तुलनात्मक रुपमा अध्ययन गर्नु र भाषिक सम्प्रेषणमा पदसङ्गतिले वाक्यका तहबाट विचार विनिमयको आधारभूत आवश्यकताको काम गर्ने सम्भावना रहेकाले यस कार्यमा आइपर्ने कठिनाइहरुलाई संश्लेषित रुपमा समस्याकथनको विषयवस्तु बनाइएको छ । जसअन्तर्गत नेपाली भाषा र मगर भाषाका पदसङगतिको अवस्था के-कस्तो रहेको छ ? यी दुईका बिच के-कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ? जस्ता मुख्य बुँदाहरु नै प्रस्तुत शोधकार्यका समस्याकथन बन्न पुगेका छन् ।

क) नेपाली र मगर भाषाको पदसङ्गतिको अवस्था के-कस्तो रहेको छ ?

ख) नेपाली र मगर भाषाका पदसङ्गतिका आधारहरु के-के हुन ?

ग) यी दुईबिच के-कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ?

अध्ययनको उद्देश्य

क) नेपाली भाषा र मगर भाषाबिचको पदसङ्गतिको अवस्था पत्ता लगाउनु,

ख) नेपाली भाषा र मगर भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

ग) यी दुईबिचका समानता र असमानता पहिल्याउँदै निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नु ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

यस शोधको अध्ययनको ढाँचा, जनसङ्ख्या र नमुना/अध्ययनको क्षेत्र, नमुना छनोट प्रक्रिया, तथ्याङ्क सङ्कलनका उपकरणहरु, प्रक्रिया र तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रियाका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको ढाँचा तुलनात्मक पद्धतिको रहेको छ । दुई भाषाबिचको पदसङ्गतिगत तुलना गर्नुपर्ने र मगर भाषाका लागि सीमाङ्कनमा उल्लिखित क्षेत्रमा गई भौगोलिक सर्वेक्षणद्वारा प्राप्त तथ्याङ्कलाई आधार बनाइएको हुनाले त्यसै आधारमा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

यस अध्ययनका लागि आवश्यक जनसङ्ख्या र नमुनाका लागि सिन्धुली जिल्ला, आम्बोटे गा.वि.स. र आसपासका क्षेत्रमा रहेका मगरभाषीमध्ये मूल बक्तालाई नमुनाका रुपमा लिइएको छ ।

यस अध्ययनको क्षेत्रमा परेका मगरभाषी बक्ताका अभिव्यक्तिअन्तर्गत पदसङ्गतिगत स्वरुपभित्र पर्ने वाक्यात्मक भाषिक एकाइलाई नमुनाका रुपमा छनोट गरिएको छ ।

यस अध्ययनका लागि आवश्यक सूचना सङ्कलनका सामग्रीमा अध्याय दुईको सैद्धान्तिक प्रारुपमा उल्लेखित सन्दर्भ कृति र अध्ययन क्षेत्रका मगर भाषाका बक्ताहरुको भाषिक अभिव्यक्तिलाई सामग्री बनाइएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्रीहरु प्राथमिक र द्वितीयक दुवै स्रोतबाट सङ्कलन गरिनेछ । सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय अध्ययन र क्षेत्रीय अध्ययन दुवै पद्धति अपनाइएको छ । क्षेत्रीय अध्ययनका क्रममा सम्बन्धित व्यक्तिहरुसँग प्रत्यक्ष भेटी कुराकानी गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ ।

प्रस्तुत नेपाली र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनासक्बन्धी अध्ययनमा तीन किसिमको अध्ययन विश्लेषण प्रक्रिया अपनाइएको छ । प्रथमतः नेपाली भाषा व्याकरणका पदसङगतिगत नियमहरुलाई निगमनात्मक विधिबाट अगाडि राखी मगर भाषाका भाषिक अभिव्यत्तिलाई पदसङ्गतिको स्वरुपमा ढालिएको छ । त्यस पछि मगर भाषासम्बन्धी प्रकाशित कृति र अप्रकाशित शोधपत्रहरुबाट बिश्लेषणका आधार तयार गरिएको छ र अन्त्यमा तुलनात्मक पद्धति अँगालिएको छ । तुलनात्मक पद्धतिअन्तर्गत यी दुई भाषाबिचको विविध पदसङ्गतिका स्वरुप एवम् समानता र असमानता पर्गेल्दै वास्तविक तथ्य प्राप्त गर्न सकियोस् भन्ने उद्देश्यमा तुलनात्मक पद्धतिलाई नै जोड दिइएको छ ।

निष्कर्ष

नेपालमा बोलिने भारोपेली भाषा परिवारअन्तर्गत रहेका नेपाली भाषाका वक्ताहरुको सङ्ख्या ४८.६१ प्रतिशत र भोट बर्मेली भाषा परिवारअन्तर्गत रहेको मगर भाषाका वक्ताहरुको सङ्ख्या ३.३९ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल बाहेक यी दुवै भाषा भारत, हङकङ, भुटान र बर्मासम्म फैलिएको पाइन्छ । नेपालको अन्तरिम संधिवान २०६३ ले नेपालमा बोलिने सम्पूर्ण भाषालाई राष्ट्रभाषा मानिने कुरा उल्लेख गरेको छ । तुलनात्मक रुपमा बहुसङ्ख्यक नेपालीहरुले बोल्ने नेपाली भाषा र अल्पसङ्ख्यक मगरहरुले बोल्ने मगर भाषाबीच हालसम्म कसैबाट पनि तुलनात्मक अध्ययन गरिएको देखिँदैन ।

नेपाली भाषाको प्चार भानुभक्तद्वारा लिखित ‘रामायण’ बाट गरिनुपूर्व नै जे.ए. एटनले नेपाली भाषाको व्याकरण लेखनकार्य गरिसकेका थिए । तर तुलनात्मक रुपमा मगर भाषमा यसरी व्याकरण लेखनका क्षेत्रमा भने अत्यन्त न्यून सङ्ख्यामा मात्र लेखन कार्य भएको देखिन्छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा नेपाली र मगर व्याकरणका विविध कोटिहरुलाई पन्छाउँदै त्यसमा पनि यी दुई भाषाबीचको पदसङ्गगतिको तुलना मात्र गरिएको छ । बृहत् रुपमा भने तुलनात्मक अध्ययन गर्न सकिएको छैन तापनि नेपाली भाषाका वाक्य तह, अन्तरवाक्य तह र पदावलीका तहमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरार्थीका आधारमा पदसङ्गतिको तुलना गरिएको छ ।

नेपाली भाषाका कर्तापद र क्रियापदबीच मेल हुँदा लिङ्ग सङ्गति देखिन्छ तर मगर भाषाका कर्ता र क्रियाबीच मेल हुँदा लिङ्ग सङ्गति देखिदैन । नेपाली भाषामा निम्न आदर तथा स्त्रीलिङ्ग मध्यम आदरका कर्ता र क्रियाबीच मेल हुँदा वचन सङ्गति देखिन्छ तर मगर भाषामा भने एकवचनबाट बहुवचनमा परिवर्तन गर्दा आज्ञार्थका कर्ता र क्रियाबीच मात्र वचन सङ्गति देखिन्छ । मगर भाषामा आज्ञार्थ बाहेकका अन्यार्थमा भने कर्ता र क्रियाबीच वचन सङ्गति देखिँदैन । नेपाली भाषाका कर्ता र क्रियाबीच मेल हुँदा पुरुष सङ्गति देखिन्छ तर मगर भाषाका कर्तापद र क्रियापदबीच मेल हुँदा नेपाली भाषाभन्दैं पुरुष सङ्गति देखिँदैन । नेपाली भाषाका वाक्यात्मक संरचनाहरुमा कर्ता र क्रियाबीच मेल हुँदा आदर सङ्गति देखिन्छ तर मगर भाषामा देखिँदैन । नेपाली भाषाका कर्मवाच्यका वाक्यात्मक संरचनामा मानवीय एकवचन तथा निम्न र मध्यम आदरमा कर्म र क्रियाबीच लिङ्ग सङ्गति देखिन्छ । तर मगर भाषमा भने कर्ता र क्रियाबीच मेल हुँदा यसप्रकारको वचन सङ्गति देखिँदैन । नेपाली भाषाका कर्मवाच्यमा निम्न र मध्यम आदरका कर्म र क्रियाबीच पुरुष सङ्गति देखिन्छ तर मगर भाषामा नेपाली भाषामा झैं कर्म र क्रियाबीच अन्वय हुँदा पुरुष सङ्गति देखिँदैन । नेपाली भाषाका कर्मवाच्यमा पनि कर्तृवाच्यमा झैं कर्म र क्रियाबीच मेल हुँदा आदरसङ्गति देखिन्छ । तर मगर भाषाका वाक्यात्मक संरचनाहरुमा भने कर्म र क्रियाबीच मेल हुँदा यस किसिमको आदर सङ्गति देखिँदैन । नेपाली तथा मगर भाषाका नाम र सर्वनामबीच मेल हुँदा दुवै भाषामा वचन सङ्गति देखिन्छ । नेपाली तथा मगर दुवै भाषाका वाक्यात्मक संरचनाका नामपद र सर्वनामबीच आदर सङ्गति देखिन्छ । नेपाली भाषाका पदावलीका तहमा केही सीमित विशेषण र विशेष्यबीच मेल हुँदा लिङ्ग र वचनभेद पाइन्छ । मगर भाषामा सन्तानका क्रममा आउने विशेषण र विशेष्यबीच मेल हुँदा मात्र लिङ्ग सङ्गति

देखिन्छ तर सन्तानका क्रम बाहेकका अन्य विशेषण र विशेष्यबिच मगर भाषामा सङ्गति देखिँदैन । नेपाली भाषाका पदावलीका तहमा केही सीमित भेदक र भेद्यका बीच मेल हुँदा लिङ्ग र वचनभेद देखिन्छ तर मगर भाषामा भेदक र भेद्यबीच मेल हुँदा कुनै पनि आधारमा पदसङ्गति भेटिँदैन, नेपाली तथा मगर भाषामा नामपदानुसार कोटिकारको प्रयोग हुने अवस्था छ, नेपाली तथा मगर दुवै भाषाका क्रिया र अनुकरणात्मक शब्दबीच यस किसिमको सङ्गति देखिन्छ । नेपाली तथा मगर भाषामा प्राणी र थातबासबीच सङ्गति पाइन्छ । नेपाली तथा मगर दुबै भाषामा प्राणी र मलबीच सङ्गति देखिन्छ, नेपाली तथा मगर भाषाका सर्वनाम र विभक्तिका बीचमा सङ्गति देखिन्छ ।

विषयसूची

सिफारिसपत्र

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञताज्ञापन

शोधसार

विषयसूची

तालिकासूची

सङ्क्षेपीकृतसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय

	पृष्ठ
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१-३
१.२ समस्याकथन	३-४
१.३ शोधको उद्देश्य	४
१.४ शोधको औचित्य र महत्व	४
१.५ शोधको सीमाङ्कन	५
१.६ शोधपत्रको रुपरेखा	५

अध्याय दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा पूर्वकार्यको समीक्षा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	६-७
२.२ पूर्वकार्यको उपादेयता	७
२.३ सैद्धान्तिक प्रारुप	७

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा ८

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना/ अध्ययनको क्षेत्र ८

३.३ नमुना छनोट ८

३.४ तथ्याङ्क/ सूचना सङ्कलनका उपकरणहरु वा सामग्री निर्माण ९

३.५ तथ्याङ्क/ सूचना सङ्कलनका प्रक्रियाहरु वा सामग्रीका स्रोत र सङ्कलन ९

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया ९

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ नेपाली व्याकरणको पदसङ्गतिको सैद्धान्तिक परिचय र मगर भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन १०-११

४.२ वाक्य तह र अन्तरवाक्य तहमा पदसङ्गति ११

४.२.१ कर्ता र क्रियाबिच पदसङ्गति (लिङ्ग ,वचन, पुरुष, आदर) ११-२०

४.२.२ कर्म र क्रियाबिच पदसङ्गति (लिङ्ग ,वचन, पुरुष, आदर) २१-२२

४.३ नाम र सर्वनामबिच सङ्गति (वचन, आदर) २२-२३

४.४ पदावलीका तहमा सङ्गति (विशेषण र विशेष्य, लिङ्ग, वचन, आदर) २३-२८

४.५ सहप्रयोगात्मक पदसङ्गति २८

४.५.१ कोटिकार र नामबिच पदसङ्गति २८-३४

४.५.२ क्रिया र अनुकरणात्मक शब्दबिच पदसङ्गति ३५-३९

४.५.३. प्राणी र थातबिच पदसङ्गति ४०-४१

४.५.४ प्राणी र मलबिच पदसङ्गति ४१-४४
४.५.५ प्राणी र आवाजबिच पदसङ्गति ४४-४५
४.५.६ सर्वनाम र विभक्तिबिच पदसङ्गति ४५-४६

अध्याय पाँच

निष्कर्ष, सुझाव र उपयोगिता

५.१ निष्कर्ष ४७-४८
५.२ सुझाव ४८-४९
५.३ उपयोगिता ४९
५.३.१ नीतिगत तह ४९
५.३.२ प्रयोगगत तह ४९
५.४ भावी अनुसन्धानका सम्भावित शीर्षकहरु ४९
सन्दर्भसामग्रीसूची
परिशिष्ट

तालिकासूची

१. नेपाली तथा मगर भाषाका केही नाम र तिनले लिने कोटिकारहरु २९-३४

२. नेपाली र मगर भाषाका केही अनुकरणात्मक शब्द र तिनले लिने क्रियापदहरु ३५-३९

३. नेपाली र मगर भाषाका प्राणी र तिनका थातबासहरु ४०-४१

४ नेपाली र मगर भाषाका प्राणी र तिनका मलहरुका केही नाम ४२

५. नेपाली र मगर भाषाका प्राणी र तिनका बच्चाहरु ४३-४४

६. नेपाली र मगर भाषाका प्राणी र तिनका आवाजहरु ४४-४५

सङ्क्षिप्त रूप

सङ्क्षिप्त रुप	पूर्ण रुप
डा.	डाक्टर
उपप्रा.	उपप्राध्यापक
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
चौ.सं.	चौथो संस्करण
पा. सं.	पाचौँ संस्करण
नेराप्रप्र	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान